

Висновки. Олієжировий підкомплекс, незважаючи на позитивну динаміку функціонування, характеризується наявністю низки проблем, пов'язаних з екстенсивним характером виробництва олієсировини, неефективним напрямом її використання,

надмірним навантаженням на земельні ресурси. За існуючих умов, реалізація економічного потенціалу підкомплексу неможлива без створення ефективної системи впливу державних важелів на організаційно-економічні умови функціонування галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Капшук С. Стан та перспективи українського олієпрому / С. Капшук // Пропозиція . – 2011. – № 6. – С. 52-55.
2. Татаренко Г. Семяпрепровождение / Г. Татаренко // Бізнес. – 2008. – № 36. – С. 114-116.
3. Чехова І.В., Кислицька І.О., Таранюк Г.З. Перспективи розвитку ринку основних олійних культур / І.В. Чехова, І.О. Кислицька, Г.З. Таранюк // Економіка АПК – 2012. – № 6. – С. 43-48.
4. Зеленська О.О. Агрोगлобалізація та її можливі наслідки для України / О.О. Зеленська // Економіка АПК – 2012. – № 7. – С. 128-130.
5. Векліч О., Шкапак М. «Екологічна ціна» економічного зростання в Україні / О. Векліч, М. Шкапак // Економіка України – 2012. – № 1. – С. 51-61.
6. Михайлов Ю. «Après nous le déluge» «Після нас хоч потоп!» / Ю. Михайлов // Пропозиція. – 2012. – № 5. – С. 30-32.
7. Мадай А., Татаренко Г. Ассемеляция / А. Мадай, Г. Татаренко // Бізнес. – 2010. – № 30. – С. 63-65.
8. Маслак О. Нові олійні рекорди / О. Маслак // Пропозиція – 2012. – № 6. – С. 36-40.
9. Моїсєєва М. Ріпак: в очікуванні на вирок / М. Моїсєєва // Пропозиція – 2011. – № 8. – С. 48-50.

УДК 631.151.6 + 664.76(477)

НІКІШИНА О.В., канд. екон. наук, докторант

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ІНТЕГРОВАНІЙ ЗЕРНОВИЙ РИНОК У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ І МІСІЯ

Розглянуто методологічні підходи до визначення категорії «зерновий ринок», обґрунтовано доцільність використання дефініції «інтегрований зерновий ринок» у дослідженнях мікросистем. Визначено місію, генеральні завдання, специфічні функції інтегрованого зернового ринку, обґрунтовано його роль у сталому розвитку національної економічної системи.

Ключові слова: зерновий ринок, інтегрований ринок, мікроекономічна система, місія ринку, суміжні ринки, економічне зростання

Methodological approaches to category definition «grain market» are considered, expediency of use of category «the integrated grain market» in research of microsystems is proved. Mission, the general tasks, specific functions of the integrated grain market are defined, its role in a sustainable development of national economic system is proved.

Keywords: grain market, integrated market, microeconomic system, market mission, adjacent markets, economic growth

Вступ. В умовах транзитивної економіки досягнення перманентно сталого розвитку стратегічно важливих товарних ринків, зокрема, зернового, обумовлює необхідність підвищення ефективності їх функціонування та регулювання на основі впровадження інноваційних методик аналізу, оцінки, діагностування та управління ринками. Як відомо, товарні ринки є об'єктами державного регулювання. Відповідно, ідентифікація природи ринку, його відтворювальної структури, місії, функцій, ролі у макроекономічній системі впливають на вибір методів регулювання та їх ефективність, обумовлюючи необхідність нових теоретичних обґрунтувань та аналізу категорії «ринку».

Теоретичні засади формування та функціонування зернового ринку знайшли відображення в

працях Алтухова А.І., Васютіна О.С., Ганганова В.М., Кузнецової І.О., Солопова В.О., Худолій Л.М. та інших науковців. Водночас питання визначення економічної сутності «інтегрованого зернового ринку» (далі – ІЗР), його місії, специфічних функцій та ролі у розвитку національної економіки є малодослідженим, що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – авторське визначення природи та місії інтегрованого зернового ринку – окреслила низку завдань:

- категоріальний аналіз дефініції «зерновий ринок»;
- ідентифікація властивостей ІЗР як мікроекономічної системи;
- обґрунтування стратегіютворюючих характеристик зернового ринку;

- аналіз ринкової функції економічного зростання;
- обґрунтування ролі ІЗР у системі національної економіки.

Результати. Категорія «ринок» в економічній теорії є багатогранною і неоднозначною. Представники сучасної політичної економії та макроекономіки у трактуванні сутності ринку акцентують увагу на сукупності економічних відносин у сфері обміну та його головних функціях, маркетологи – на учасниках ринкового процесу та місці реалізації товарів. Розкриття природи ринку через відтворювальні процеси знаходить відображення у дефініції, сформульованій В.М. Лисюком: «ринок – це механізм руху благ і послуг в формі товарів і грошей у рамках суспільного відтворення на всіх рівнях економічної системи суспільства» [1, с.42]. Дана дефініція є значно ширшою від визначень теоретиків політекономії та маркетингу, акцентує увагу на місці і ролі ринку в суспільній відтворювальній системі і є найбільш прийнятною для використання у дослідженнях сучасних товарних ринків, в т. ч. і зернового.

На думку Г. І. Башнянина та І. М. Копич, серед сучасних інтерпретацій мікроекономічного ринку виділяють три головні [2, с.24]:

- 1) елементарну (ринок – система зв'язків між покупцями і продавцями;
- 2) високу (ринок – сфера товарно-грошового обігу);
- 3) гіпервисоку (ринок – мікроекономічна система).

Вчені вважають, що спираючись на гіпервисоку інтерпретацію мікроекономічного ринку, можна

здійснити метатеоретичний науковий аналіз економічних систем, який є більш високим, більш складним і досконалим, ніж їх теоретичний аналіз. Метатеоретичний аналіз виконує важливу методологічну роль у дослідженні господарських систем, орієнтуючи дослідників на вивчення економічних проблем через аналіз ринкових структур і ринкових проблем [2, с.26]. Ми підтримуємо дану наукову позицію, оскільки оцінка та діагностика зернового ринку як мікроекономічної системи дозволяє охопити всю множиність відтворювальних процесів, здійснити різноаспектний секторний аналіз та розробити ефективні механізми їх системного регулювання.

Загалом сучасні інтерпретації мікроекономічного ринку – елементарна, висока та гіпервисока – найбільш повно відображають етапи еволюції дефініцій «ринок» та «зерновий ринок». У науковій літературі та законодавчих документах немає єдиного універсального визначення терміну «зерновий ринок» (табл. 1). Окремі трактування зернового ринку можуть бути охарактеризовані як ступені сходження від його найпростіших, початкових форм (місце купівлі-продажу зерна) до вищих і складніших (економічна система). Систематизувавши у таблиці 1 найпоширеніші дефініції ринку зерна, критично оцінивши їх, можна ідентифікувати чотири підходи до трактування вихідної категорії: маркетинговий (елементарна інтерпретація), синтезуючий (висока інтерпретація), системний (гіпервисока інтерпретація) та регіональний підхід, в межах якого також просліджується еволюційне сходження від елементарної до гіпервисокої інтерпретації регіонального зернового ринку.

Таблиця 1

Сучасні дефініції ринку зерна в дослідженнях представників різних наукових шкіл*

Підходи	Джерела	Сутність терміну «ринок зерна», напрямки досліджень науковців
А	Б	В
РЕГІОНАЛЬНИЙ (дефініція «регіональний ринок зерна»)	1. Ключан В.В. Луганський національний аграрний університет [3, с.16]	Система економічних відносин з приводу купівлі-продажу зернової продукції в межах певного регіону. Регіональні ринки, слугуючи основою ринкової ієрархічної піраміди, складають національні ринки, сукупність яких формує загальний світовий ринок. Основні дослідження автора пов'язані з Причорноморським зерновим ринком, як найбільш важливим регіональним ринком в Україні
	2. Ганганов В.М. ІПРЕЕД НАН України [4, с.187]	Важлива складова й невід'ємна частина продовольчого й насінного ринків країни, що утворює найбільший його сегмент як за ємністю, так і числом учасників. Основні дослідження пов'язані з аналізом стану та моделюванням розвитку регіонального зернового комплексу Південних областей України
	3. Солопов В.О. Мічурінський державний аграрний університет [5, с.17]	Децентралізований механізм координації, регулювання і контролю індивідуальних рішень і переваг господарюючих суб'єктів, функціонуючих у конкурентному середовищі, яке забезпечує найбільш повне задоволення матеріальних потреб суспільства та створення умов для розширеного відтворення тим суб'єктам, товари яких отримали суспільне визнання (розвинутий ринок). Розробив перспективну модель функціонування розвинутих ринків, формування яких має стати першочерговим завданням держави, а не регулювання стихійних ринків. Здійснив аналіз зернового ринку Тамбовської області РФ
	4. Меньщикова В.І. Тамбовський держав-	Складна економічна система, що динамічно розвивається та функціонує в межах певної території, на якій здійснюється система економіч-

	ний університет ім. Державіна [6]	них зв'язків і залежностей між господарюючими суб'єктами ринку з урахуванням характерних регіональних особливостей розвитку економіки в цілому і зернової галузі зокрема. Дослідження автора присвячені механізмам сталого розвитку зернового ринку Тамбовської області РФ
МАРКЕТИНГОВИЙ (елементарна інтерпретація)	5. Жигалов А.Н. Стрелков Є.В. [7, с.23]	Сукупність обмінних відносин, за допомогою яких регулюються господарські зв'язки та здійснюється купівля-продаж зерна і продуктів його переробки
	6. Милованов Є.В. Національний аграрний університет [8, с.5]	Частина національного ринку, на якому предметом купівлі-продажу виступає зерно і головним завданням якого є забезпечення продовольчої безпеки держави та створення її експортного потенціалу. Дослідження присвячені питанням становлення зернового ринку в умовах реформування агропромислового виробництва на засадах приватної власності, створення інтегрованих агроформувань
СИНТЕЗУЮЧИЙ (висока інтерпретація)	7. Худолій Л.М. Інститут аграрної економіки УААН [9, с.8, 9]	Механізм встановлення ринкової рівноваги в процесі обміну; сукупність економічних відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами з приводу купівлі-продажу зерна. Вводить термін «зерновий агрегативний ринок», що складається з ринків продовольчого, фуражного зерна, зерна для промислової переробки, а також ринку насіння
	8. Кузнецова І.О. Одеська національна академія харчових технологій [10, с.25]	Підтримує визначення Худолій Л.М. Вважає, що дефініція «ринок зерна» є загальною, оскільки вона характеризує систему окремих неоднорідних типів ринків, які мають свою специфіку розвитку
СИСТЕМО-ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ (гіпервисока інтерпретація)	9. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» Стаття 1, пункт 23 [11]	Система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням
	10. Алтухов А.І., Васютін О.С. ВНДІЕСГ РАСГН [12, с.13]	Складна економічна система, що включає сукупність економічних відносин між його суб'єктами, якими можуть бути сільськогосподарські виробники, підприємства та організації з його заготівлі, зберігання, промислової переробки, а також різні структури, які обслуговують рух зерна й продуктів його переробки за всіма ланками ланцюга від виробників до споживачів
	11. Васютін О.С. ВНДІЕСГ РАСГН [13]	Автор вважає, що зерновий ринок не слід зводити до сфери обігу, обміну в товарній формі, оскільки ринкові відносини не обмежуються сферою обміну, а включають всі товарно-грошові відносини, за допомогою яких регулюються виробництво і збут зерна, а також формуються економічні відносини між господарюючими суб'єктами ринку
	12. Пижикова Н.І. Новосибірський державний аграрний університет [14]	Екстраполне визначення Алтухова А.І. та Васютіна О.С. [12, с.13] на ринок зерна і зернопродуктів та розширює його межі з економічної до соціально-економічної системи. Дослідження Пижикової Н.І. присвячені аналізу ринку зерна і зернопродуктів Красноярського краю

* Складено автором на основі аналізу джерел [3-14]

Представниками регіонального підходу є українські вчені В.М. Ганганов і В.В. Ключан, дослідження яких пов'язані з аналізом та моделюванням розвитку Причорноморського зернового ринку, як найважливішого регіонального ринку в Україні; російські вчені В.О. Солопов, В.І. Меньщикова та ін. Дефініція «регіональний ринок зерна» від початкової інтерпретації як «системи економічних відносин з приводу купівлі-продажу зернової продукції в межах певного регіону» [3, с.16] еволюціонувала до «складної економічної системи, що динамічно розвивається та функціонує в межах певної території, на якій здійснюється система економічних зв'язків і залежностей

між господарюючими суб'єктами ринку з урахуванням характерних регіональних особливостей розвитку економіки в цілому і зернової галузі зокрема» [6].

Представниками маркетингового підходу (див. табл. 1) є російські вчені А.Н. Жигалов і Є.В. Стрелков, які визначають економічну сутність зернового ринку через «сукупність обмінних операцій...» [7, с.23], та низка українських науковців, зокрема, Милованов Є.В., авторське визначення якого розкриває головні завдання ринку – «...забезпечення продовольчої безпеки держави та створення її експортного потенціалу» [8, с.5].

Представниками синтезуючого підходу, що поєднує (синтезує) макроекономічний і маркетинговий підходи в єдине ціле, є українські вчені Л.М. Худолій та І.О. Кузнецова. Категорію «зерновий ринок» вони визначають як «механізм встановлення ринкової рівноваги в процесі обміну і як сукупність економічних відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами з приводу купівлі-продажу зерна» [9, с.8]. Л.М. Худолій вперше запроваджує в економічну теорію термін «зерновий агрегативний ринок». Підкреслюючи його неоднорідність, відмінність за об'єктом обмінних операцій, автор інтерпретує агрегативний ринок як сукупність ринків продовольчого, фуражного і зерна для промислової переробки, а також ринку насіння [9, с.9].

Гіпервисока інтерпретація зернового ринку притаманна дослідженням російських учених А.І. Алтухова і О.С. Васютіна (див. табл. 1). Їхню інтерпретацію вихідної дефініції підтримує Пижигова Н.І., розширюючи її межі з економічної до соціально-економічної системи [14]. Прихильником відтворювального підходу є і В.О. Солопов [5, с. 57]. Загалом сформульована А.І.Алтуховим дефініція зернового ринку, що акцентує увагу на складових відтворювального процесу та взаємодіях його учасників, є, на наш погляд, найбільш глибокою і всеосяжною, широко використовуваною у сучасних дослідженнях ринку; за своєю економічною суттю вона близька до категорії «інтегрований зерновий ринок».

З іншого боку, трактування терміну «зерновий ринок» Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [11] дозволяє чітко визначити його структуру у складі чотирьох секторів, в яких розгортають діяльність суб'єкти «виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна» (див. табл.1), тобто сформувати законодавчий базис для функціонування повного чотирьохсекторного зернового ринку держави. Слід відзначити, що подібна тенденція просліджується у законодавстві провідних зернових держав, зокрема, Росії та Казахстану. Так, у Законі Республіки Казахстан «Про зерно» не дається безпосереднього визначення зернового ринку, однак його учасниками визнаються «фізичні та юридичні особи, що приймають участь у виробництві, зберіганні, транспортуванні, переробці та реалізації зерна» [15], тобто законодавчо підтримується функціонування інтегрованого зернового ринку у складі чотирьох секторів відповідно стадіям відтворювального процесу.

Термін «інтегрований товарний ринок» запровадив в економічну теорію В.М. Лисюк. Доцільність використання даної категорії в ринкових дослідженнях автор обґрунтував двоєдино: «...по-перше, в їх структурі (інтегрованих ринків) найефективніше функціонують вертикально інтегровані господарюючі суб'єкти, по-друге, саме ці ринки органічно влітаються – інтегруються в систему національної економіки. Це найкорисніші для національної економіки товарні ринки, в яких максимально ефективно використовуються наявні в державі ресурси, що дозволяє, в свою чергу, максимізувати додану вартість і бюджетні надходження» [1, с. 114].

Ми поділяємо дану наукову позицію і вважаємо, що саме категорія «інтегрований зерновий ри-

нок» максимально повно охоплює множинність різноякісних характеристик ринку зерна та продуктів його переробки, дозволяє визначити ефективність функціонування ринку в цілому та його складових секторів зокрема, і, відтак, є найбільш функціональною і результативною для проведення різноаспектних досліджень мікроекономічних систем. Загалом термін «інтеграція» (від лат. *integrum* – ціле, *integratio* – відновлення) означає поєднання, взаємопроникнення. Це процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле, процес взаємозближення і утворення взаємозв'язків.

На основі теоретичного узагальнення сутності категорій «зерновий ринок» та «інтегрований ринок», авторське визначення вихідної дефініції є таким: *інтегрований зерновий ринок* – це складна мікроекономічна система взаємодій та взаємозв'язків між структуроутворюючими секторами (аграрним, первинної переробки, інфраструктурним і вторинної переробки) відповідно стадіям утворення, додавання, трансформації і споживання споживчих якостей зерна та продуктів його переробки, що інтегрована у макросистему національної економіки та виступає регулятором суспільного відтворювального процесу. Дане визначення синтезує в єдину площину дві сторони інтеграції: (1) поєднання структуроутворюючих секторів зернового ринку та взаємодій між ними у єдину організовану систему, яка має головну мету розвитку і орієнтована на її досягнення; (2) взаємопроникнення, інтеграція ринку в національну економічну систему. Запропонована нами дефініція ІЗР відображає структуру ринку відповідно стадіям відтворювального процесу та одну з його основних функцій – відтворювальну [16, с.6], відповідно, є розвитком системно-відтворювального підходу в неоднорідній сукупності інтерпретацій сутності зернового ринку.

Як мікросистемі інтегрованому ринку зерна і зернопродуктів притаманна низка універсальних властивостей економічних систем, реалізація яких на даному ринку набуває особливої спрямованості. Основні властивості економічних систем та специфіка їх прояву на сучасному ІЗР узагальнено автором у таблиці 2.

Цілісність ІЗР як економічної системи забезпечується збалансованим функціонуванням чотирьох структуроутворюючих секторів, її складність – сукупністю прямих і зворотних зв'язків між ними, структурованість – наявністю суміжних ринків (ринки насіння, зернопродуктів), кожний з яких є цілісною системою, що складається із певних секторів відповідно до специфіки відтворювального процесу, забезпечуючи ієрархічність ринку (див. табл. 2). Емерджентність ІЗР досягається завдяки можливості додавання і трансформації споживчих якостей товару в різних секторах ринку (перетворення зерна в товарне зерно, товарного зерна – в борошно, борошна – в макаронні та хлібобулочні вироби тощо). Адаптивність ринку забезпечується шляхом пристосування його секторів до змін внутрішніх і зовнішніх умов (наприклад, зростання зернового експорту призвело до моновиробництва експортноорієнтованих культур), лабільність – мінливістю функцій складових секторів за стабільності системи в цілому (дана влас-

тивість реалізується, передусім, в аграрному секторі, який, окрім виробництва зерна виконує функції його зберігання та фуражного використання [16, с.8]).

Інваріантність структури ІЗР виявляється неможливістю його розподілу на кінцеву множину описів складових частин (див. табл. 2). Так, видова диференціація ринку пшениці може здійснюватися шляхом його поділу на субринки озимої та ярої пшениці, м'якої (6 класів) і твердої (5 класів) пшениці, певних

сортів, кількість яких від 70-ти рекомендованих в Україні постійно поповнюється новими сортами, імпортованими або створеними вітчизняними селекціонерами. ІЗР як організована система піддається цілеспрямованому управлінню та регулюванню, як динамічна система постійно розвивається, вдосконалює рівень організації, однак точний шлях її еволюції невідомий, про що свідчать прогнози баланси ринку, які періодично коректуються.

Таблиця 2

**Основні властивості економічних систем (ЕС)
та специфіка їх прояву на інтегрованому зерновому ринку України***

<i>Властивості</i>	<i>Сутність</i>	<i>Специфіка прояву</i>
1. Цілісність	ЕС існує як єдине ціле, що може бути розділеним на складові частини. При цьому всі елементи і частини системи повинні слугувати загальній меті	ІЗР складається із сукупності чотирьох секторів, функціонування яких орієнтовано на реалізацію місії та завдань ринку
2. Складність	Системі притаманна множина прямих і зворотних зв'язків між елементами	Між секторами формуються прямі (рух товарів) і зворотні (рух фінансових ресурсів) зв'язки
3. Структурованість	Наявність сукупності систем, підсистем, елементів і взаємодій між ними, що визначають внутрішню організацію цілісної системи	До складу ІЗР входять ринки насіння, продуктів зернопереробки (борошна, круп, комбікормів)
4. Ієрархічність	Складові частини системи можуть досліджуватися не тільки як компоненти цілої системи, але як і цілі системи, що складаються із елементів.	Кожна із складових ІЗР є цілісною системою, що складається із певних секторів відповідно до специфіки відтворювального процесу
5. Цілеспрямованість	В ЕС є мета її розвитку і вона орієнтована на її досягнення	ІЗР орієнтований на реалізацію його місії у двоєдності її соціальної та економічної складових
6. Емерджентність	Системі в цілому притаманні такі властивості, яких позбавлені окремі її компоненти	Можливість додавання і трансформації споживчих якостей товару в різних секторах ринку
7. Адаптивність	ЕС в процесі функціонування може пристосовуватися до змін внутрішніх і зовнішніх умов	Зростання експорту обумовило зміну видової структури виробництва зернових культур
8. Лабільність	Мінливість функцій елементів ЕС за одночасного збереження стабільності системи в цілому	Розширення функцій деяких секторів, зокрема, аграрного, за рахунок часткового виконання функцій інших секторів ринку
9. Інваріантність структури	Неможливість повного уявлення системи розподілом на кінцеву множину описів її складових частин	Субринок пшениці включає 6 класів м'якої та 5 класів твердої пшениці; сортова диференціація необмежена
10. Можливість управління	ЕС піддається свідомій організації цілеспрямованого функціонування її самої та складових елементів	ІЗР як система підлягає ціновому, технічному, антимонопольному регулюванню, регулюванню доступу на ринок
11. Можливість розвитку	ЕС є динамічною системою, що постійно змінює свої властивості та вдосконалює рівень організації	Поява нових виробників, інноваційних технологій, видів продукції
12. Оптимальність функціонування	Система повинна функціонувати оптимальним чином	Властивість не реалізовано. Розбалансованість товарних і фінансових потоків на сучасному ІЗР
13. Єдність багатоманітності форм	Складові компоненти системи існують, оскільки існує система як єдине ціле	Відсутність одного чи двох секторів у структурі ринку перетворює його із подовженого інтегрованого у неповний або скорочений ринок
14. Невизначеність розвитку	Точний шлях еволюції ЕС завжди невідомий. Є можливість тільки прогнозувати загальні напрями розвитку системи	Траєкторію розвитку ринку відображають щорічні прогнози баланси зернових культур, які періодично уточнюються

* Складено автором із використанням джерела [18]

Однією з головних, на наш погляд, властивостей інтегрованого зернового ринку як економічної системи є його цілеспрямованість, тобто орієнтація на реалізацію головної мети (місії) та цілей розвитку. На думку А.І. Алтухова, зерновий ринок має «багатоцільовий і багатофункціональний характер» [18, с.20]. Відповідно, ідентифікації місії, базових цілей розвитку, завдань і функцій сучасного ІЗР має важливе значення як для розкриття сутності, так і ефективного стратегічного управління даним ринком. Враховуючи результати проведених досліджень [16, 19], автором розроблено основні стратегиуючі характеристики ІЗР України та представлено їх в таблиці 3.

Місія як філософія розвитку ринку визначає його призначення і зміст існування. Враховуючи економічну природу, потенційні можливості та умови відкритої економіки, місію національного інтегрованого зернового ринку можна ідентифікувати як найповніше задоволення потреб кінцевих споживачів та промислових підприємств у високоякісному, екологічно чистому зерні та продуктах його переробки, забезпечення високого рівня продовольчої безпеки держави та її регіонів. Бінарна місія зернового ринку як одного зі стратегічних соціально значимих ринків держави найповніше реалізується у двоєдності її генеральних економічних і соціальних цілей (див. табл. 3).

Генеральна економічна ціль – забезпечення доходності та ефективності функціонування ІЗР – передбачає зростання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів від суб'єктів ринку, підвищення доходності експортно-імпорتنних операцій із зерном, зміну в середньостроковій перспективі сировинної орієнтації українського агроекспорту. Загалом генеральна економічна ціль функціонування інтегрованого ринку зерна забезпечує пріоритет державних інтересів, соціальна – пріоритет суспільних інтересів.

Сформульована нами генеральна соціальна ціль розвитку зернового ринку – досягнення високих рівнів державної та регіональної продовольчої безпеки – орієнтована на забезпечення фізичної та економічної доступності зернових і хлібних продуктів для всіх соціальних груп населення, а також їх високої якості, екологічної чистоти та безпеки (див. табл. 3).

При цьому для гарантування продовольчої безпеки важливо не тільки ефективно використовувати наявний природноресурсний потенціал аграрного сектору зернового ринку, але й нереалізований потенціал виробничого сектору ринків борошна, круп,

комбікормів, хлібопекарських і макаронних виробів, створюючи додаткові робочі місця в ресурсоутворюючих секторах ІЗР, передусім аграрному та споживчому.

Генеральне завдання – забезпечення розширеного відтворення матеріальних, фінансових, трудових і інформаційних ресурсів у всіх секторах інтегрованого ринку зерна – орієнтовано на досягнення його місії шляхом реалізації триєдності економічних, соціальних і організаційних стратегічних завдань. Основу економічних завдань складає відновлення внутрішнього споживання (продовольчого і кормового) зернових культур; цьому повинно сприяти, зокрема, стимулювання експорту готових продуктів зернопереробки, імпортозаміщення деяких видів культур і хлібопродуктів, стимулювання їх вітчизняного виробництва. Сукупність організаційних завдань орієнтована на забезпечення паритетності економічних відносин між секторами ІЗР, між ринками зернових культур та суміжними ринками, зокрема, ринком матеріально-технічних ресурсів, розвиток організованих збутових систем, підвищення ефективності діючих механізмів державного регулювання відтворювальних процесів зернового та суміжного з ним ринків. Загалом реалізація економічних і організаційних стратегічних завдань орієнтована на досягнення генеральної економічної цілі розвитку ІЗР (див. табл. 3).

Сукупність соціальних стратегічних завдань покликана забезпечити високі рівні державної та регіональної продовольчої безпеки (генеральна соціальна ціль розвитку ІЗР) шляхом формування стратегічних зернових запасів, стимулювання виробництва екологічно чистих зернових культур, передусім для потреб вітчизняного зернопродуктового підкомплексу, надання адресних продуктових дотацій малозабезпеченим групам населення тощо. В цілому триєдність економічних, організаційних і соціальних завдань орієнтована на відродження та активізацію відтворювальної функції інтегрованого ринку зерна.

Сутність товарного ринку як основної структуроутворюючої одиниці системи національної економіки проявляється в його функціях. Поряд із загальними функціями, притаманними будь-якому товарному ринку, ІЗР виконує низку специфічних функцій, що визначають його місію, місце і значимість у національній економічній системі. До складу специфічних функцій зернового ринку автором віднесено системоутворюючу, моделюючу, донорську та функцію економічного зростання [16, с.5-6].

Основні стратегіютворючі характеристики інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки*

МІСІЯ – найповніше задоволення потреб кінцевих споживачів та промислових підприємств у високоякісному, екологічно чистому зерні та продуктах його переробки, забезпечення високого рівня продовольчої безпеки держави та її регіонів	
Генеральна економічна ціль – забезпечення доходності та ефективності функціонування ІЗР	Генеральна соціальна ціль – забезпечення високих рівнів державної та регіональної продовольчої безпеки
Основні стратегічні цілі розвитку ринку	
Економічні Зростання податкових надходжень до бюджету від суб'єктів різних секторів ІЗР Підвищення доходності зернових експортно-імпорتنних операцій Забезпечення конкурентоспроможності українського зерна та зернопродуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках Зміна сировинної орієнтації українського агроекспорту	Соціальні Продовольча незалежність держави за групою зернових і хлібних продуктів Економічна доступність зерно- і хлібопродуктів для всіх соціальних груп населення Висока якість, екологічна чистота та безпека зерна і продуктів його переробки Створення додаткових робочих місць в ресурсоутворюючих секторах ІЗР (аграрному і споживчому)
Генеральне завдання – забезпечення розширеного відтворення матеріальних, фінансових, трудових і інформаційних ресурсів у всіх секторах ІЗР	
Основні стратегічні завдання	
Економічні Відновлення внутрішнього кормового і продовольчого споживання зернових культур Стимулювання експорту готових зерно- і хлібопродуктів Імпортозаміщення деяких видів культур і хлібопродуктів, стимулювання їх вітчизняного виробництва Державний контроль за обсягами та ціновими співвідношеннями експорту/імпорту зерна Техніко-технологічне оновлення, інвестиційно-інноваційне забезпечення суб'єктів ресурсоутворюючих секторів	Соціальні Формування стратегічних резервів зерна Стимулювання виробництва екологічно чистих зернових культур для потреб вітчизняного зернопродуктового підкомплексу Протекціоністські заходи щодо розвитку зернопереробних підприємств, діяльність яких має суспільну спрямованість Забезпечення соціально орієнтованих хлібопекарських підприємств борошном за фіксованими цінами (нижчими ринкових) Адресні продуктові дотації малозабезпеченим групам населення
Організаційні Збалансованість товарних і фінансових потоків між секторами ринку, між ринками зерна і МТР Розвиток організованих каналів збуту зернових культур сільськогосподарськими виробниками Перерозподіл і оптимізація функцій Державних агентів Підвищення ефективності механізму державного регулювання відтворювальних процесів ІЗР	

* Авторська розробка

Функція економічного зростання визначає здатність ІЗР до генерування потужного мультипліка-

тивного ефекту для сталого розвитку ринків економічної системи (рис. 1).

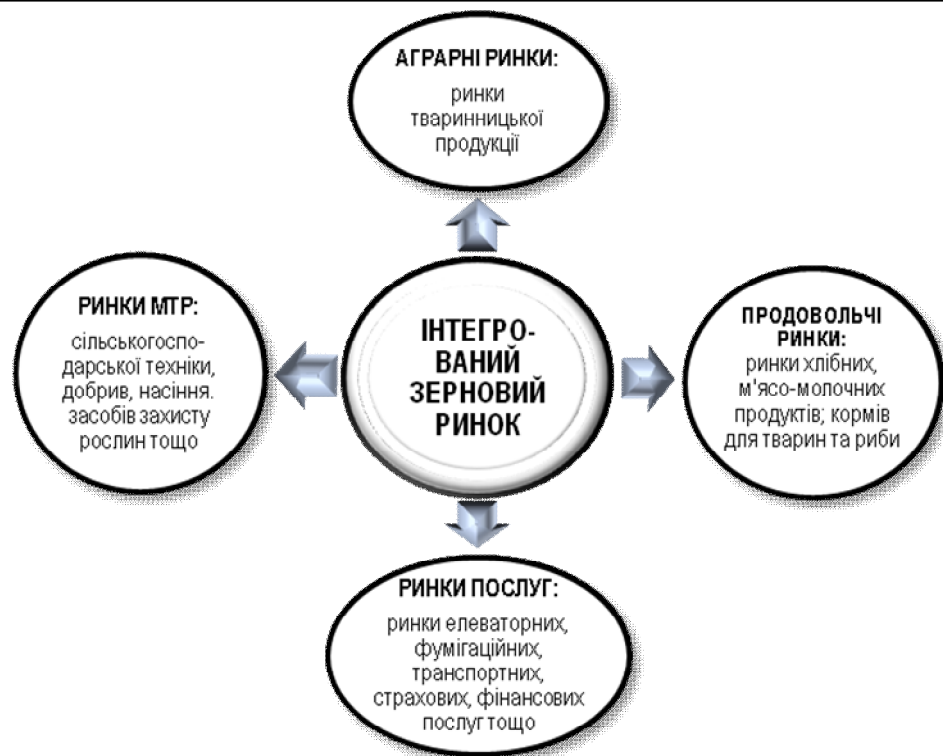

Рис. 1. Вектори впливу ІЗР на розвиток ринків у системі національної економіки [авторська розробка]

За оцінкою А.І. Алтухова, одне робоче місце у зерновиробництві створює основу для діяльності 7–10 місць в інших сферах економіки [18, с. 81]. Як системоутворюючий ринок продовольчого комплексу, ІЗР задає основні параметри діяльності, з одного боку, ресурсозабезпечуючим ринкам (сільськогосподарської техніки, добрив, насіння, засобів захисту рослин тощо), з іншого – споживчим і переробним ринкам (ринки тваринницької продукції, хлібних, м'ясо-молочних продуктів, кормів для тварин і риби), а також ринкам послуг (елеваторних, транспортних, страхових тощо). Відповідно, мультиплікативний ефект від збалансованого функціонування інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки дасть можливість успішно вирішувати не тільки агропродовольчі, але й структурні та загальноекономічні завдання, найповніше реалізовувати місію товарних ринків у суспільній відтворувальній системі.

Як провідний аграрний ринок продукції рослинництва, ІЗР займає чільне місце в економіці держави, про що свідчать авторські розрахунки (таблиця 4).

Так, частка посівів зернових у площі сільськогосподарських угідь складає близько 38 %, у площі посівів – 58 %. За розмірами угідь, обсягами трудових, матеріальних і фінансових ресурсів зернове виробництво переважає інші сфери рослинництва, одночасно формуючи ресурсну основу розвитку тваринництва. Питома вага зерна у вартості продукції рослинництва перевищує 30%, всієї аграрної продукції – 19%. Частка хлібопродуктів у структурі роздріб-

ного товарообігу продовольчих товарів складає близько 5% та має стійку тенденцію до зниження (з 6,1 % у 2000 р. до 5,2 % у 2011 р).

У структурі внутрішнього споживання частка продовольчого зерна досягла у 2011 р. 23%, фуражного – 56,4%, промислового – 4,7%. Питома вага імпорту у внутрішньому зерноспоживанні є незначною і варіює від 0,3% у 2008р. до 0,5% у 2011 р. Водночас питома вага експорту у виробництві зерна є досить значною, перевищуючи у деякі роки 40%-вий рівень. У вартості експорту продуктів рослинного походження зернові культури займають близько 65%, тоді як борошномельно-круп'яна продукція – трохи більше 3%, що наочно свідчить про сировинну орієнтацію українського агроекспорту. Загалом частка українського зерновиробництва у світовому виробництві зернових культур складає 2,6% та має стійкий зростаючий тренд (див. табл. 4).

Сьогодні ІЗР не виконує функцію економічного зростання; незважаючи на потужний природно-ресурсний, виробничий і експортний потенціал, загальна рентабельність ринку є низькою, функціонування – незбалансованим як всередині системи (між секторами), так і ззовні (із ринками), регулювання – фрагментарним і неефективним. Існуючі деформації відтворувальних процесів зернового ринку знижують його природну здатність до генерування загальноекономічного мультиполікативного ефекту, обмежуючи водночас потенційні можливості розвитку взаємопов'язаних ринків системи (рис. 1).

Таблиця 4

Питома вага інтегрованого зернового ринку, зерна і продуктів його переробки в економіці України, %*

ПОКАЗНИКИ	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Питома вага посівів зернових культур у площі:								
1.1. Сільськогосподарських угідь	32,6	36,0	34,8	36,3	37,6	38,1	36,3	37,8
1.2. Посівів	50,2	57,6	56,0	58,0	57,6	58,7	56,0	58,2
2. Частка зерна у вартості продукції:								
2.1. Сільського господарства	13,0	17,5	15,5	13,8	21,5	19,1	16,3	19,0
2.2. Рослинництва	23,2	29,9	26,9	24,7	34,5	31,6	28,0	31,4
3. Питома вага хлібопродуктів у структурі роздрібного обігу продовольчих товарів	6,1	6,5	5,6	6,2	5,7	5,6	5,3	5,2
4. Частка у структурі внутрішнього споживання:								
4.1. Продовольчого зерна	23,3	22,5	22,2	24,0	22,5	22,5	22,3	23,0
4.2. Фуражного зерна	58,1	57,0	57,0	56,0	55,2	55,6	56,9	56,4
4.3. Промислового зерна	3,6	4,9	5,1	4,9	5,2	5,0	4,7	4,7
5. Питома вага:								
5.1. Імпорту у внутрішньому споживанні зерна	2,4	0,7	0,6	0,6	0,3	0,4	0,6	0,5
5.2. Експорту у виробництві зерна	6,5	34,7	28,6	14,3	47,61	45,4	30,3	40,9
6. Частка зернових культур у вартості:								
6.1. Експорту продуктів рослинного походження	69,8	81,6	69,4	44,2	66,4	70,6	62,0	65,4
6.2. Імпорту продуктів рослинного походження	18,9	10,9	8,8	10,1	10,0	7,8	9,3	12,1
7. Частка борошномельно-круп'яної продукції у вартості:								
7.1. Експорту продуктів рослинного походження	2,6	2,1	2,7	9,7	4,9	2,5	3,3	3,1
7.2. Імпорту продуктів рослинного походження	73,9	43,4	52,3	82,1	33,3	20,5	18,9	22,5
8. Частка українського зерновиробництва у світовому виробництві зерна	1,2	1,6	1,5	1,2	2,3	2,6	2,2	3,1

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [20]

Успішність виконання функції економічного зростання корелює з активізацією відтворювальної функції ринку зерна та продуктів його переробки, ефективним функціонуванням повних чотирьох-секторних ринків у макросистемі національної економіки як необхідною умовою її сталого економічного зростання. В даному контексті залежність між повнотою реалізації основних і специфічних функцій ІЗР та ступенем економічного зростання держави актуалізує виконання економічних і організаційних стратегічних завдань ринку (див. табл. 3).

Висновки. В ході досліджено встановлено, що інтегрований зерновий ринок є складною мікро-економічною системою взаємодій та взаємозв'язків між структуроутворюючими секторами (аграрним, переробним, інфраструктурним і споживчим) відповідно стадіям утворення, додавання, трансформації і споживання споживчих якостей зерна та продуктів його переробки, що інтегрована у макросистему національної економіки та виступає регулятором суспіль-

ного відтворювального процесу. Як мікросистемі, ІЗР притаманна низка властивостей, зокрема: цілісність, емерджентність, адаптивність, лабільність, інваріантність структури, цілеспрямованість та ін. Місія ІЗР має бінарний характер, органічно поєднуючи економічну та соціальну складові; найповніше реалізується у триєдності економічних, організаційних та соціальних стратегічних завдань ринку.

Ідентифіковані автором специфічні функції ІЗР розкривають потенціал і можливості зернового ринку як базової ланки системи суміжних ринків (насіння, борошна, круп, комбікормів, макаронних і хлібобулочних виробів та ін.), що має важливе значення для оцінки ефективності використання наявного економічного потенціалу ринку, моделювання впливу регуляторних заходів на розвиток системи суміжних ринків, наукового обґрунтування та практичної реалізації інноваційних механізмів регулювання відтворювальних процесів. Перспективи подальших розробок полягають у поглибленні досліджень

економічної природи зернового ринку, його місії, та національній економіці. специфічних функцій, ролі в системі суміжних ринків

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М.Лысюк. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2011. – 225 с.
2. Башнянин Г.І., Копич І.М., Чурик І.О. Мікроекономічні ринкові системи: метрологічні проблеми аналізу ефективності функціонування. – Львів : ЛКА, 2001. – 182 с.
3. Клочан В.В. Регіональний ринок зерна: формування та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В.В. Клочан; Луганський національний аграрний університет. – Луганськ, 2002. – 19 с.
4. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону : Монографія. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2008. – 311 с.
5. Солопов В.А. Развитие регионального рынка зерна и хлебопродуктов : науч. издание. – Мичуринск-научоград РФ : Изд-во Мичурин. гос. аграр. ун-та, 2006. – 315 с.
6. Меньшикова В.И. Механизм устойчивого развития регионального рынка зерна : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: региональная экономика» / В.И. Меньшикова. – Тамбов, 2003. Научная библиотека диссертаций и авторефератов.[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com>.
7. Жигалов А.Н., Стрелков Е.В. Организация зернового рынка в России. – М.: Хлебпродинформ, 1996. – 416 с.
8. Милованов Є. В. Становлення і розвиток ринку зерна в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / Є. В. Милованов. – Київ, 2001.- 19 с.
9. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Л.М. Худолій; ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН. – Київ, 1999. – 32 с.
10. Кузнецова І.О. Зерновий ринок України: історія створення та тенденції розвитку : Монографія. – Одеса : Поліграф, 2008. – 198 с.
11. Про зерно та ринок зерна в Україні. Закон України від 02.04.2002 р. Реєстр. № 37-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
12. Алтухов А.И. Зерно России / А.И. Алтухов, А.С. Васютин. – М. : ЭКОНДС-К, 2002. – 432 с.
13. Васютин А.С. Развитие рынка зерна в России : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. эк. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.С. Васютин. – Москва, 2000. Научная библиотека диссертаций и авторефератов.[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com>.
14. Пыжикова Н.И. Развитие рынка зерна и зернопродуктов региона : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. эк. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н.И. Пыжикова. – Новосибирск, 2010. Научная библиотека диссертаций и авторефератов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com>.
15. Закон Республики Казахстан «О зерне» от 19.01.2001 г. Регистр. №143-ІІ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/>
16. Нікішина О.В. Сучасні трансформації відтворювальних процесів на внутрішньому ринку зерна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. - №2 (14) – С. 5-11.
17. Кравченко В.Н. Моделирование экономики. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.market-pages.ru/infteh/21.html>
18. Алтухов А.И. Зерновое хозяйство России: рост без развития / А.И. Алтухов //Экономист. – 2009. – №4. – С. 20-28.
19. Нікішина О.В. Пріоритети національної зернової політики та механізми їх реалізації в умовах глобалізації економіки / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. - №4 (16) – С. 14-22.
20. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

